Europeisk militarism, ekologiska avvägningar och lösningar

Jonathan Michael Feldman

Inledning

Tack för att ni har bjudit in mig till detta arrangemang.

Europa står inför två akuta säkerhetsutmaningar. Den ena är militär: hur vi ska skydda våra samhällen mot krig och påtryckningar. Den andra är ekologisk: hur vi ska skydda de livsvillkor som överhuvudtaget gör dessa samhällen möjliga.

Ändå behandlar vi i allt högre grad dessa två utmaningar som om de konkurrerade med varandra.

Sedan 2022 har europeiska regeringar mobiliserat enorma summor pengar, industriell kapacitet och politisk uppmärksamhet för upprustning. De har gjort det snabbt och beslutsamt. Samtidigt kämpar den ekologiska omställning som Europa också behöver med investeringsluckor, brist på yrkesarbetare och avtagande offentlig uppmärksamhet.

Här är frågan jag vill att ni tar med er genom anförandet: Varför kan vi mobilisera så effektivt för den ena formen av säkerhet, men inte för den andra?

Mitt argument är inte att Europa saknar legitima säkerhetsbehov. Det har Europa. Mitt argument är att den nuvarande militära expansionen går utöver dessa behov, och att den tränger ut den ekologiska säkerhet som vi också är beroende av.

Jag kommer att titta på tre avvägningar: pengar, industriell och teknisk kapacitet samt politisk uppmärksamhet. Jag kommer att visa nya belägg från svenska tidningar. Och jag ska avsluta med ett förslag på hur vi kan bygga den politiska kapacitet som krävs för att ändra kurs.

Del 1: Överskottsmilitarisering

Låt mig börja med ett begrepp: ”överskottsmilitarisering”. Med detta avser jag en militär mobilisering som står i missförhållande till de faktiska säkerhetsbehoven.

Låt mig vara tydlig med vad jag inte säger. Jag säger inte att Ryssland inte utgör ett hot. Jag säger inte att Europa inte behöver något försvar. Och att förklara hur konflikten eskalerade ursäktar inte Rysslands beslut att inleda en invasion av Ukraina. Förklaring är inte samma sak som rättfärdigande.

Det jag säger är att vi bör bedöma militärpolitiken utifrån om den gör oss säkrare i proportion till dess kostnader och risker. Det innebär att vi inte bara måste titta på de hot vi står inför, utan också på de svar vi väljer.

Jag använder tre tester. För det första: står svaret i proportion till motståndarens faktiska kapacitet? För det andra: minskar det risken för konflikt eller ökar det den? För det tredje: skulle diplomati, rustningskontroll eller icke-offensivt försvar kunna ge samma säkerhet till en lägre kostnad? När en politik inte klarar dessa tester tyder det på överskottsmilitarisering. Testerna ger inget automatiskt gränsvärde. De är ett sätt att bedöma enskilda åtgärder.

Ett sätt som överskottsmilitarisering uppstår på är genom det som forskare kallar säkerhetsdilemmat. Land A ökar sina militära utgifter. Land B ser ett hot och gör samma sak. Land A svarar igen. Vardera sidan anser sig agera defensivt. Men spiralen lämnar alla mindre säkra.

Jag ser denna spiral i Europa på tre sätt.

Det första är alliansutvidgningen. Den officiella svenska berättelsen är att den europeiska säkerhetsordningen bröt samman 2022. Jag vill hävda att sammanbrottet började tidigare. År 2008 ritade västvärlden om etablerade gränser när man erkände Kosovo. Samma år, vid toppmötet i Bukarest, förklarade Nato att Ukraina en dag skulle bli medlem. Forskare är oense om hur mycket detta provocerade Ryssland. Men före det toppmötet varnade William Burns, då USA:s ambassadör i Moskva och senare chef för CIA, för att ett ukrainskt inträde i Nato var ”den skarpaste av alla röda linjer för den ryska eliten”.

Det andra är militära övningar. Geografen och den före detta underrättelseofficeren i USA:s flygvapen Ralph Clem har visat att Nato flyttade sina övningar österut och norrut långt före Krimkrisen. Ryssland svarade på samma sätt. Clem kallar detta för en ömsesidig upptrappningsspiral, inte ett ensidigt hot.

Det tredje är de militära utgifterna.

[Visa tabell 1]

Tabell 1 visar hur snabbt utgifterna har vuxit. Från 2014 till 2025 ökade Rysslands militära utgifter med 127 procent. EU:s ökade med 114 procent. Europa har nästan matchat Rysslands ökningstakt.

[Visa tabell 2]

Titta nu på nivåerna i tabell 2. År 2025 spenderade EU ensamt 272 procent av vad Ryssland spenderade. USA spenderade nästan sex gånger så mycket som Ryssland. Omvänt uttryckt spenderar Ryssland bara omkring 11 procent av vad EU, Storbritannien och USA spenderar tillsammans.

Utgifter enbart bevisar inte militär överlägsenhet. Beredskap, geografi och samordning spelar också roll. Men dessa siffror borde få oss att fråga om ständigt ökade utgifter är det enda rimliga svaret.

[Visa figur 1, 2 och 3]

Figur 1 till 3 visar trenderna för Ryssland, Storbritannien och EU. Lägg märke till den kraftiga accelerationen av EU:s utgifter efter 2022 i figur 3.

Vad betyder detta för Sverige? Som alliansfri stat utgjorde Sverige inget stort direkt hot mot Ryssland. Som medlem i Nato sedan mars 2024 befinner vi oss på alliansens baltiska frontlinje. Medlemskapet ger allierade garantier. Men det gör också Sverige till ett potentiellt mål i ett bredare krig mellan Nato och Ryssland. Så det är i alla fall värt att fråga om detta har gjort Sverige säkrare eller mindre säkert.

Vissa av er kommer att säga: Europa måste spendera mer för att stödja Ukrainas självständighet, i synnerhet nu när det amerikanska stödet kommer och går. Och Putin, får vi veta, är inte intresserad av diplomati.

Den starkaste versionen av detta argument är att högre utgifter avskräcker från ytterligare rysk aggression, minskar beroendet av Washington och upprätthåller den industri som

Ukrainas försvar behöver. Men ett ryskt hot visar inte att varje utgiftsmål, varje vapenprogram och varje trupputplacering är nödvändig. Frågan är om extra utgifter köper verklig säkerhet till en rimlig kostnad jämfört med alternativen.

Så titta på vad Europa faktiskt har gjort. År 2025 gav europeiska länder Ukraina omkring 29 miljarder euro i militärt stöd, två tredjedelar mer än deras genomsnitt under de tre åren dessförinnan. Men när Washington inledde samtal med Moskva i februari 2025 meddelade det amerikanska sändebudet att Europa inte skulle få någon plats vid förhandlingsbordet. Och så sent som i maj i år vägrade EU fortfarande att utse en egen förhandlare. EU:s tjänstemän sade att de först behövde komma överens om vad de ens ville tala om med Ryssland.

Europa har blivit Ukrainas huvudleverantör av vapen utan att etablera en självständig roll i förhandlingarna. Vapenleveranser ensamma avslutar inte ett krig. En strategi med mer vapen och ingen diplomati förlänger kriget, och därmed argumentet för ännu högre militära utgifter.

Del 2: Pengar och kompetens

Så vad kostar denna militarisering oss ekologiskt? Jag ser tre sorters alternativkostnader. Låt mig ta de två första tillsammans: pengar och kompetens.

Pengar först.

Institutet för klimatekonomi (I4CE) beräknar att Europa behöver investera ungefär 878 miljarder euro om året i klimatåtgärder. År 2025 investerades 534 miljarder. Det lämnar ett gap på 344 miljarder euro varje år.

Jämför nu detta med militära utgifter. Mellan 2014 och 2025 ökade EU:s årliga militära utgifter med 223 miljarder euro. Den årliga ökningen ensam motsvarar ungefär två tredjedelar av det årliga klimatgapet. Detta är EU-siffror från Europeiska unionens råd, baserade på uppgifter från Europeiska försvarsbyrån, i 2025 års fasta priser. Klimatsiffrorna anges i samma priser.

Låt mig vara noggrann här, eftersom det handlar om två olika sorters tal. 344 miljarder är en årlig brist. Om vi räknar samman alla extra militära utgifter utöver 2014 års nivå, år för år, från 2015 till 2025, får vi en summa på 749 miljarder euro under elva år. De militära pengarna kunde inte ha täppt till klimatgapet på egen hand. Men de kunde ha täppt till en stor del av det.

[Visa tabell 3]

Tabell 3 jämför klimatinvesteringar och försvarsutgifter som andelar av BNP. År 2005 var klimatinvesteringarna bara en fjärdedel av försvarsutgifterna. År 2023 hade de stigit till ungefär hälften. Sedan dess har gapet vidgats igen.

Och det kommer att vidgas ytterligare. Vid toppmötet i Haag i juni 2025 åtog sig Natos medlemsländer att spendera 5 procent av BNP på försvar och säkerhet till 2035. New Economics Foundation uppskattar att detta innebär ytterligare 613 miljarder euro om året för EU-medlemmarna i Nato. Det är mer än hela den uppskattade bristen på gröna och sociala investeringar. Som New Economics Foundation uttrycker det är valet av vapen framför klimat och vård ”ingen ekonomisk nödvändighet, det är ett politiskt misslyckande”.

Nu till kompetensen.

Pengar är bara en del av bilden. Den militära expansionen slukar också ingenjörer, tekniker och forskning.

[Visa tabell 4, 5 och 6]

De här tre tabellerna berättar samma historia. Tabell 4 visar att EU:s utgifter för försvarsforskning och teknik ungefär tredubblades mellan 2014 och 2025. Tabell 5 visar de yrkesgrupper som det råder brist på i Europa: svetsare, elingenjörer, metallarbetare. Det är exakt de människor som både försvarsindustrin och industrin för förnybar energi behöver. Och tabell 6 visar att Europas största försvarsföretag är djupt beroende av militärt arbete. Sju av de tio främsta hämtar mer än 70 procent av sina intäkter från försvaret.

Här är anledningen till att det spelar roll. Man kan tycka att ingenjörer helt enkelt kan flytta från försvars- till gröna projekt senare. Men min egen forskning tyder på att försvarsberoende företag sällan styr om sina ingenjörer till civilt arbete, även om teknologin skulle gå att överföra. Så detta är konkurrerande anspråk på knappa människor och knapp kapacitet. Varje år vi utbildar dem för ett ändamål gör vi det andra ändamålet svårare.

Men konvertering är möjlig när den offentliga sektorn skapar marknaden. Efter Vietnamkriget byggde Boeings militära helikopterdivision tunnelbanevagnar för Chicagos kollektivtrafikbolag med stöd från den federala transportmyndigheten. Och Nasa hjälpte militära ingenjörer från McDonnell Douglas att starta upp ett civilt avknoppningsföretag vid namn Vitek.

Dessa fall visar inte att hela Europas försvarsindustri kan konverteras. Men de visar de förutsättningar som gör konvertering möjlig.

Nyckeln i framgångsrika fall var en civil offentlig kund: en kollektivtrafikmyndighet eller en rymdmyndighet. Så grön offentlig upphandling, för järnväg, elnät och vindkraft, kan göra för konvertering vad militär upphandling nu gör för upprustning. Teknisk genomförbarhet ensam avgör inte om konvertering lyckas. Civila kunder, offentliga investeringar och stabil upphandling gör det.

Del 3: Uppmärksamhet (cirka 5 minuter)

Den tredje alternativkostnaden är den minst synliga och enligt min mening den viktigaste: politisk uppmärksamhet.

Regeringar kan inte svara på varje problem på en gång. När en fråga målas upp som en omedelbar kris tränger den undan långsammare problem från agendan, även om dessa långsammare problem spelar precis lika stor roll. Bryan Jones och Frank Baumgartner har visat hur detta fungerar inom statsförvaltningen. Och klimatförändringen är det klassiska långsamma problemet.

Chris Hayes lägger till en andra poäng: uppmärksamhet har blivit en resurs som starka kommersiella och politiska intressen tävlar om att fånga. I den kampen har ett budskap om ett överhängande hot en naturlig fördel framför ett budskap om långsiktiga risker.

I Sverige går detta utöver försvarsmakten. Under det nya totalförsvaret värvas också det civila samhället: företag, universitet, kommuner och enskilda medborgare. Svenska forskare har dokumenterat detta. Oscar Larsson visar hur krisberedskap och krigsberedskap har smält samman. Kristin Ljungkvist och Maja Svenbro visar hur föreställningen om en permanent

”gråzon” av hybridhot har dragit in det civila livet i säkerhetstänkandet. Det civila samhället mobiliseras inte bara mot själva hoten, utan kring hur dessa hot beskrivs av politiker, säkerhetsexperter och militära planerare.

[Visa figur 4]

Figur 4 visar vad detta ger upphov till. Till vänster ser vi den onda cirkel vi har nu. Hotnarrativ värvar det civila samhället. Militära budgetar och innovationer expanderar. Ekologiska aktörer försvagas, ekonomiskt och politiskt. Till höger finns en god cirkel som är möjlig: mobilisering för ekologisk omställning bygger gröna industrier, som stärker ekologiska aktörer, vilka i sin tur kan mobilisera ytterligare.

Mekanismen är densamma. Resultatet är det motsatta. Mobilisering stärker den som utformar och fångar den.

Men hur kan vi veta om uppmärksamheten verkligen har flyttats?

Jag sökte igenom Kungliga bibliotekets tidningsdatabas efter tolv termer: sex om ekologi och sex om säkerhet. Sökningarna sträcker sig från maj 2006, då Al Gores film En obekväm sanning släpptes, till i dag.

Låt mig vara tydlig med vad detta mäter. Jag räknade hur ofta varje term dyker upp. Det är inte samma sak som att mäta betydelsen av varje artikel, och det kan inte bevisa att en fråga orsakade en annans tillbakagång. Databasen täcker också färre tidningar före omkring 2013, och 2026 är ännu inte ett helt år. Det den kan visa oss är hur den offentliga vokabulären har förändrats.

[Visa figur 5–10 tillsammans]

Dessa sex figurer visar de ekologiska termerna. Krisorden, ”global uppvärmning”, ”klimatförändring” och ”klimatkris”, nådde alla sin topp 2019, året efter Sveriges torka och skogsbränder samt framväxten av Greta Thunbergs rörelse. Lösningsorden, ”fossilfri” och ”klimatomställning”, nådde sin topp senare, år 2022.

Men efter 2022 föll de allihop. År 2025 låg ”klimatkris” ungefär 70 procent under sin toppnotering. Och titta på den sista, figur 10, ”miljöpolitik”. Den stiger under varje valår. Men i årets val har ordet nästan försvunnit från tidningarna.

[Visa figur 11–16 tillsammans]

Nu till säkerhetstermerna. ”Natomedlemskap” i figur 11 nådde en topp 2022 och föll när Sverige väl gick med. Men de andra termerna föll inte på samma sätt. ”Ryska hotet” låg kvar en bra bit över sin nivå före kriget. Och ”totalförsvar”, ”nationell säkerhet” och ”militär upprustning”, i figur 13, 15 och 16, nådde alla sina högsta nivåer någonsin 2025.

Så de två uppsättningarna av kurvor rör sig i motsatta riktningar. De ekologiska orden gled redan undan före kriget. Efter 2022 blev nedgången allmän, samtidigt som säkerhetsorden fortsatte att stiga.

Bevisar detta att militariseringen trängde undan ekologin? Nej. Andra saker hände också: energipriskrisen 2022, inflationen, en viss trötthet efter toppen 2019 och ett regeringsskifte. I absoluta tal är klimatorden fortfarande vanligare. Det som visas är en divergens över tid, inte ett bevis på orsak och verkan. Men det stämmer överens med det resonemang jag har fört: uppmärksamhet är en resurs, och de frågor som fångar uppmärksamhet är de som drar till sig pengar, institutioner och organiserat stöd.

Del 4: Vad som bör göras

Låt mig alltså återvända till min inledande fråga. Varför kan vi mobilisera så effektivt för den ena formen av säkerhet, men inte för den andra?

Detta blir allt mer akut. Förra månaden rapporterade FN:s miljöprogram att världen kommer att överskrida Parisavtalets 1,5-gradersgräns inom de närmaste åren. Klimatforskaren Bill Hare sade att rapporten beskriver ”det hål vi har grävt åt oss själva” väl, men gör lite för att visa en väg ut.

Han har rätt, och den saknade pusselbiten är politisk. Europa saknar inte kunskap eller teknik för ekologisk omställning. Det som saknas är det politiska maskineriet för att mobilisera dem i nödvändig hastighet och skala. Militär mobilisering visar vad stater kan göra när de bestämmer att ett problem är akut.

En del av problemet ligger hos oss som vill ha förändring. Psykologen Michael Lerner kallar det för ”överskottsmaktlöshet”: vi absorberar systemets gränser och ger upp innan vi ens har börjat. För mycket kritiskt arbete, inom forskning och aktivism, stannar vid att visa att läget är dåligt. Det bygger sällan upp den makt som krävs för att göra saker bättre.

Tänk på kontrasten. Sveriges totalförsvarsbroschyr skickades till varje hushåll. Den talade till alla, inte bara de redan frälsta. Den berättade exakt vad människor skulle göra. Och den hade budgetar och myndigheter bakom sig. De flesta freds- och klimatbudskap når de redan övertygade och erbjuder inga konkreta åtgärder. Som författaren Paul Goodman varnade för: övertygelse utan handling skapar skuldkänslor, inte förändring.

Så uppgiften är inte ännu en kampanj för att övertyga folk om att klimatförändringarna är allvarliga. Det är att bygga det maskineri som krävs för att handla.

[Visa figur 17]

Figur 17 visar hur jag tror att det maskineriet kan byggas. Det har sex steg, men de kan delas in i tre faser.

Fas ett: bygg en koalition. Samla grupper som nu är splittrade: fackföreningar, gröna företag, universitet, folkrörelser och kommuner. Ena dem kring specifika projekt, inte bara allmän enighet om att klimatet spelar roll.

Fas två: bygg materiell kapacitet. Ge dessa grupper ett verkligt ekonomiskt intresse i den ekologiska omställningen genom upphandling, jobb, utbildning och investeringar. Utmana samtidigt legitimiteten hos militaristiska intressen, till exempel genom att avslöja skandaler inom försvarsindustrin. Men avslöjanden fungerar bara när de kommer med ett konkret alternativ.

Fas tre: förändra statens prioriteringar. Använd koalitionens växande tyngd för att konkurrera om offentliga budgetar och flytta pengar från militär expansion till grön industripolitik och ekonomisk konvertering. Vid den tidpunkten blir det realistiskt att driva på för en mindre provokativ utrikespolitik baserad på diplomati, rustningskontroll och nedrustning, eftersom det nu finns grupper med ett materiellt intresse i det. Slutligen, lås fast den nya riktningen genom långsiktiga offentliga investeringar och regleringar.

Låt mig göra detta konkret. Föreställ dig en stad, ett universitet och ett fackförbund som kommer överens om ett program för att bygga ut järnvägstransporterna. Offentlig

upphandling skapar en stabil efterfrågan på tåg och infrastruktur. Den efterfrågan motiverar utbildningsprogram och fabriksinvesteringar. Arbetare och leverantörer har nu ett direkt intresse i programmet. Och därmed har de en anledning att försvara det politiskt mot budgetnedskärningar eller en överflyttning av medel till militären.

Det är vad jag menar med grön korporatism. Inte att näringslivet ersätter demokratin, utan att offentliga institutioner, arbetstagare och företag samverkar för att bygga ekologisk produktion. Och som den högra delen av figur 17 visar förstärker processen sig själv. Upphandling skapar intressegrupper. Intressegrupper förändrar hur medierna ramar in frågan. Mediernas inramning förändrar de politiska incitamenten. Och de politiska incitamenten förändrar vad staten behandlar som akut.

Folk frågar mig ofta: vem gör egentligen vad? Det ärliga svaret är att detta måste arbetas fram av de människor som ska utföra det, tillsammans. En ritning som dras upp innan de möts skulle motsäga den demokratiska tanken bakom den.

Men de breda rollerna är tydliga. Regeringar och EU kontrollerar budgetar, upphandlingar och konverteringsmedel. Kommuner och regioner styr över kollektivtrafik, energi och byggnader. Universitet levererar forskning och utbildning. Fackföreningar och företag bidrar med konverteringsplaner, kompetens och produktionskapacitet. Folkrörelser bygger det offentliga stöd som håller igång det hela.

Och vi kan mäta framstegen med de siffror jag har visat er i dag: investeringsgapet för klimatet, förhållandet mellan klimatinvesteringar och militära utgifter, den civila andelen av forskningen och hur mycket vindkraft vi faktiskt bygger i förhållande till de 32 gigawatt om året som EU behöver. Och för att möjliggöra ansvarsutkrävande kan varje institution publicera en baslinje, sätta tidsatta mål, namnge vem som är ansvarig och rapportera varje år till de fackföreningar, arbetsgivare, offentliga myndigheter och medborgargrupper som de samarbetar med.

Avslutning

Låt mig sluta där jag började.

Vad skulle då en regering faktiskt kunna göra? Tre saker.

För det första: minska försvarsbudgetarna genom att skära ner på de vapenprogram och trupputplaceringar som misslyckas med de tre tester jag beskrev, och lägg pengarna på ekologisk återuppbyggnad i stället för att lägga till gröna utgifter ovanpå ständigt växande militära utgifter.

För det andra: använd offentlig upphandling av järnväg, elnät, förnybart och renovering av byggnader för att ge försvarsberoende företag och deras arbetare en civil framtid, med konvertering planerad i förväg, så som Seymour Melman föreslog.

För det tredje: ersätt upptrappningsspiralen med diplomati genom en europeisk förhandlare med mandat för vapenvila, rustningskontroll, nedrustning och ömsesidiga steg för att minska upptrappningen. Inte för att vi kan anta att Ryssland går med på det, utan för att Europa själv bör driva diplomati i stället för att överlämna det till andra.

Framgång innebär att de militära utgifterna sjunker, klimatgapet krymper och risken för krig minskar.

Militär mobilisering visar vad stater kan göra när de definierar ett problem som akut, organiserar institutioner kring det och ger företag, arbetare och medborgare ett intresse i resultatet.

Utmaningen är att bygga samma kapacitet för ekologisk omställning. Och diplomati, rustningskontroll och nedrustning är inte skilda från den uppgiften. De bidrar till att skapa de förutsättningar under vilka ekologisk återuppbyggnad blir möjlig.

Ekonomen Rubén Vezzoni efterlyser en ”koldioxidsnål demilitarisering” som skulle ”omdefiniera säkerhet som den kollektiva förmågan att upprätthålla liv snarare än att förinta det”.

Frågan är alltså inte enbart hur mycket Europa spenderar på försvar eller på klimatet. Det handlar om vilket slags samhälle de valen tillåter oss att bygga, och om vi har det politiska maskineriet för att göra det valet medvetet.

Tack.